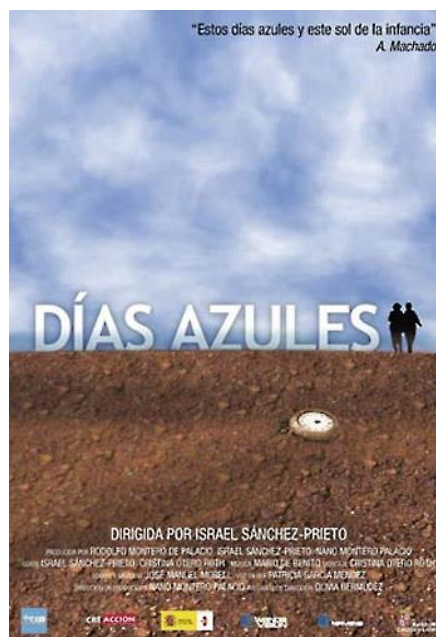

SIEMPRE DÍAS AZULES

Estos días azules y este sol de la infancia

Antonio Machado

Proposta didàctica de Ramon Breu

SINOPSI-COMENTARI

Durant el franquisme no van poder apropar-se al lloc on estaven enterrats els seus germans. A la transició, se'ls va demanar silenci i paciència. Després, se'ls va argumentar que era hora d'oblidar i perdonar. L'any 2002, Isabel i Asunción van aconseguir obrir les fosses on havien estat llançats els ossos dels seus germans. Ho havien promès als seus pares, i als seus noranta i tants anys, no els queda molt de temps, ni tenen ganes d'escoltar més discursos. Igual que elles, moltes altres persones segueixen buscant els seus familiars. Són la cara humana d'un debat sobre la memòria històrica que es planteja, encara tímidament, després de més setanta anys.

Els germans d'Isabel i Asunción van morir l'any 1937, en plena guerra civil espanyola. Però no van perdre la vida al front. Després de la caiguda d'Astúries, van tornar al seu poble, a Piedrafita de Babia (Lleó) i es van presentar a la caserna de la Guàrdia Civil. Dos dies després foren executats i llançats a una cuneta. Elles tenien 20 anys i ja esperaven el seu primer fill. Mai no van comprendre què havia passat.

El pare de Senén i Santiago, i quatre veïns més de Fresnedo van ser detinguts una matinada del mes de novembre de 1936. Des de la plaça del poble van veure com cremaven les seves cases. Després se'ls van emportar en un camió. Tothom sabia on havien estat enterrats. Tampoc ells van morir en el camp de batalla.

Durant el franquisme, ni Isabel ni Asunción ni tant altres van poder apropar-se al lloc on se suposava que estaven enterrats els seus familiars. La mort no era càstig suficient, era necessària la humiliació de la sepultura indigna, la prohibició fins i tot de portar una flor.

També a Fresnedo es van obrir les fosses. En els dos casos, van desbordar els records, l'emoció, la polèmica. Es va produir una mena de teràpia de grup. I no va passar res.

Asunción i Isabel són molt diferents. Una és d'esquerres, l'altra conservadora; una és anticlerical, l'altra catòlica. Una va marxar d'Espanya, l'altra s'hi va quedar. Ni tant sols eren amigues durant la seva infantesa. Però els seus germans van morir junts i elles van saber que era una mort injusta, malvada, innecessària i cruel. Tenen més coses en comú: records d'una vida lluminosa, aquells dies en què el cel era intensament blau, i la gent treballava al camp amb alegria, i s'aplegaven per explicar-se històries quan la neu feia impossible transitar pels camins, i a les romeries cantaven i ballaven i s'enamoraven. Potser la vida no era tan meravellosa abans de la guerra, però elles la recorden així.

FITXA DE LA PEL·LÍCULA

Títol: *Siempre días azules* (2005).

Director: Israel Sánchez-Prieto

Productors: Rodolfo Montero de Palacio i Nano de Montero

Productor associat: Israel Sánchez-Prieto

Guió: Israel Sánchez-Prieto i Cristina Otero Roth

Muntatge: Cristina Otero Roth

Música: Mario de Benito

Ajudant de direcció: Olivia Rodríguez

Imatge: Javier Alarcón; Álvaro Fernández; Álvaro Sánchez-Prieto; Israel Sánchez-Prieto; José L. Roldán; Antonio J. García i Eduardo Alonso.

Veu en off: Patricia García Méndez

Durada: 75 minuts

Amb la participació d'Asunción Méndez Álvarez i Isabel González Losada.

Activitats de comprensió i de reflexió

1. Elaboreu la sinopsi del documental.
2. Per què un equip d'arqueòlegs investiguen temps tan propers? Quines raons donen ells?
3. Feu un retrat físic i psicològic de l'Asunción i de la Isabel.

4. Una de les dues amigues, parlant de la repressió franquista diu: *Les estorbábamos*. Una altra testimoni parlant d'un assassinat diu que el van matar només per haver-se casat pel civil i que no tenia cap idea política. Valoreu aquestes opinions.
5. Per què a la Isabel li diuen despectivament *la francesa*? Com és que li fan pintades a casa seva?
6. En un lloc que sembla ser el bar del poble, observem postures contràries a la recuperació de la memòria històrica. Què diuen? Que n'opineu?
7. L'Asunción ens confessa davant la càmera que ella no ha parlat mai amb els seus fills dels crims del franquisme. Per què penseu que no ho ha fet?
8. La Isabel diu que mai ningú no li ha donat una explicació ni ha obtingut una reparació moral com a víctima del feixisme, a diferència, per exemple, de les dictadures argentina o xilena. Opineu sobre aquesta qüestió.
9. La mateixa Isabel, li diu a l'Asunción que *estan observándonos todo lo que decimos y lo que hacemos*. A qui es refereix?
10. Ja al final del documental veiem com la Isabel parla a les Corts espanyoles en un acte d'homenatge als desapareguts en la guerra civil. Què diu? Per què s'emociona tant?
11. Quin ha estat el moment que més us ha impressionat del film?

Llenguatge i tècniques audiovisuals

1. A la primera imatge del documental la càmera ens ofereix una angulació extrema, quin nom té?
2. En diverses ocasions al llarg del documental, observem com la càmera es situa dalt d'un cotxe i això ens permet veure el paisatge, quin nom rep aquest moviment de càmera?
3. Un dels fils conductors del film és la veu en off, quina funció realitza?
4. Tant en cinema com en televisió en algunes ocasions es fa servir un recurs anomenat càmera subjectiva. El públic entén que el que es veu en pantalla és allò veu el personatge o el narrador, depèn de la situació. En quins moments de *Siempre días azules* observem la utilització d'aquest element visual?
5. Un dels moments més emotius del film és l'instant en què apareixen els primers ossos. En aquest punt, se'ns mostren les cares emocionades de les persones que segueixen l'exhumació. Amb quins plans se'ns mostren aquests homes i aquestes dones?

6. Recordeu, també, un dels recursos més reeixits del documental: la terra desapareix de mica en mica i podem veure les fotografies dels assassinats. Què us ha semblat?

Lectures de suport

LA VENJANÇA DE FRANCO

Com és evident, encara que la responsabilitat final era de Franco, la repressió va ser obra de molts, i ell era ben conscient que alguns dels seus subordinats gaudien amb la sanguinària labor. Per exemple, el seu director general de Presons, Joaquín del Moral, era tristament famós pel plaer morbós que li produïen les execucions. El general Cabanellas va protestar davant Franco per les repugnants excursions a l'alba organitzades a Burgos per Del Moral per gaudir dels afusellaments del dia. Franco no va fer res. Era del tot conscient que la repressió no tan sols terroritzava l'enemic, sinó que també lligava de manera inexorable els qui la cometien amb la seva pròpia supervivència: la complicitat d'aquestes persones garantia que s'aferrarien a ell com a únic baluard contra la possible venjança de les seves víctimes.

(...) La significació de la repressió a la zona nacional durant la guerra i, posteriorment, a tot Espanya es pot buscar en la forma i en el fons de l'estratègia de Franco, que es dedicava a la persecució d'uns objectius polítics a llarg termini més que a objectius immediats en el camp de batalla. Aquest fet derivava en part de la seva pròpia personalitat, en la qual la cautela instintiva coexistia amb una ambició gairebé il·limitada. El que pretenia era posar els fonaments per a un règim que durés molt de temps.

La seva guerra lenta no era més que la primera i més sagnant etapa de la llarga repressió política que aconseguiria que els traumatitzats vençuts visquessin durant molts anys en la por, la fam i l'apatia política. El silenci imposat per la repressió, acceptat com a condició de supervivència, va condemnar els vençuts a un exili interior als seus propis pobles, a les seves cases, les seves memòries tancades i encadenades en els seus cossos. Cal fer un gran esforç d'imaginació i empatia per comprendre la dimensió terrorífica d'aquest sofriment psicològic.

(...) La violència contra els vençuts no es limitava a l'empresonament, la tortura i l'execució, sinó que adoptava també la forma d'humiliació psicològica i explotació econòmica dels supervivents. La destrucció dels sindicats i la repressió de la classe obrera facilitaven salaris de fam que van permetre que la banca, la indústria i els terratinents experimentessin increments de beneficis espectaculars. Per tant, és evident que hi va haver una connexió entre la repressió i l'acumulació de capital que va fer possible el *boom* econòmic dels anys seixanta.

(...) Uns anys després de que, en nom de consolidar la democràcia, se silenciessin les atrocitats comeses en els primers anys del règim franquista, comença avui a recuperar-se la memòria històrica i es fa palès, per exemple, que les fosses comunes constitueixen un dels llegats més espantosos de la manera

com Franco es va establir en el poder. Només ara es comencen a conèixer les condicions pèssimes a les presons franquistes, gràcies als testimonis dels presos. La fam i les tortures quotidianes, el terror que suposava esperar que els possessin davant d'un escamot d'execució, ens resulten familiars gràcies a les memòries dels supervivents. No obstant això, només recentment comencen a escoltar-se anècdotes sobre el que els passava a les dones i els nens tancats a les presons de Franco al final de la Guerra Civil. Són esborronadores: nens tancats en cambres fosques, obligats a menjar-se els seus propis vòmits; dones joves violades pels seus guardians; fills arrencats a les seves mares i donats en adopció o criats en hospicis religiosos.

Preston, P. (2008) *Franco, el gran manipulador*. Barcelona: Editorial Base. Pàgs.89-95

Activitats

1. Per què Franco no aturava els excessos repressius dels seus col·laboradors?
2. Franco i el seu entorn van preferir una guerra civil lenta que no pas una campanya militar ràpida i fulgurant, a l'estil de Hitler, per què?
3. Quines classes socials es van veure afavorides amb la destrucció dels sindicats i amb la ferotge repressió de la classe obrera? Aquestes classes havien donat suport als generals que el 1936 es van revoltar contra la República?
4. Com valoreu el fet que *en nom de consolidar la democràcia* se silenciessin els crims del franquisme?

PREGUNTES SOBRE EL RECONeixEMENT A LES VÍCTIMES DEL FRANQUISME

El debat generat al voltant de la llei que honora les víctimes del franquisme ha provocat enormes polèmiques sobre suposats continguts i conseqüències de la llei. A continuació, presentem una breu explicació dels continguts fonamentals de la llei, en forma de preguntes i respostes.

Hi haurà lliure accés als arxius?

En l'apartat que la llei dedica als arxius es diu: "Es garanteix el dret d'accés als fons documentals dipositats en els arxius públics i l'obtenció de les còpies que es demanin." També en els arxius privats sostinguts en fons públics s'aplicarà la mateixa normativa.

Quedaran ocults els noms del denunciants?

En els expedients apareixeran tots els que van intervenir en les causes contra els repressaliats si és que hi figuren, com succeeix també en altres països.

Què passa amb la fossa de García Lorca?

Les famílies de dues persones enterrades amb ell la volen reobrir. La família Lorca s'hi oposa. La llei diu que "haurà de ponderar-se l'existència d'oposició de qualsevol dels descendents directes de les persones les restes de les qual hagin de ser traslladades".

La llei tracta igual els dos bàndols?

La llei separa clarament dues fases: la guerra i la dictadura. Durant la primera tot i que els franquistes es van aixecar contra un règim democràtic legítimament constituït després d'unes eleccions amb sufragi universal, la llei admet l'existència de la repressió de descontrolats en el bàndol republicà, però sempre diferenciant entre la repressió organitzada i sancionada per les lleis franquistes, i la que es va produir en el bàndol republicà a mans de descontrolats i que no fou sancionada per cap llei de la República.

Com ajuda l'Estat a la reobertura de fosses comunes?

La reobertura de les fosses comunes de la guerra i la postguerra, que va començar l'any 2000 quan el president de l'Associació de la Recuperació de la Memòria Històrica, Emilio Silva, va poder recuperar les restes del seu avi a Priaranza del Bierzo (León), s'ha fet fins ara gairebé sense ajuda pública, amb voluntaris internacionals i amb els diners que aportaven les famílies. En ocasions, els ajuntaments afectats han posat impediments. La llei marca perfectament com es farà a partir d'ara: "El Govern, amb col·laboració amb totes les administracions públiques, elaborarà un protocol d'actuació científica i multidisciplinària que asseguri la col·laboració institucional i una adequada intervenció en les exhumacions. Per altra banda, establirà els oportuns convenis de col·laboració per subvencionar les entitats socials que participin en les feines". La responsabilitat de la subvenció passa així a l'administració. A més, la llei obliga a les autoritats a elaborar i a posar a disposició dels interessats un mapa amb la localització de totes les fosses que queden a Espanya.

Com es condemna l'Alzamiento i la dictadura?

La llei diu: "Ningú pot sentir-se legitimat, com va passar en el passat, per utilitzar la violència amb la finalitat d'imposar les seves conviccions polítiques i establir règims totalitaris contraris a la llibertat i dignitat de tots els ciutadans, la qual cosa mereix la condemna i la repulsa de la nostra societat democràtica: La llei assumeix la condemna del franquisme continguda en l'Informe de l'Assemblea Parlamentària del Consell d'Europa signat a París el 17 de març de 2006 on es van denunciar les greus violacions dels Drets Humans comeses a Espanya entre 1939 i 1975.

Quins símbols i noms de carrers s'han de retirar?

La llei obliga a totes les administracions públiques — i per tant també als ajuntaments — a "retirar escuts, insígnies, plaques i altres objectes o mencions commemoratives d'exaltació, personal o col·lectiva, de l'aixecament militar, de la

Guerra Civil i de la repressió de la dictadura". Així, doncs, hauran de desaparèixer tots els carrers dedicats als revoltats. Amb l'Església l'assumpte és més complicat. S'amenaça amb la retirada de subvencions públiques als qui no treguin els símbols que honorin als alçats contra la democràcia. Però afegeix que "no serà d'aplicació quan les mencions siguin d'estricta record privat sense exaltació dels enfrontats o quan hi hagi raons artístiques o arquitectòniques protegides per la llei". Les plaques de "caídos por Dios y por España", amb la llista de falangistes locals morts i José Antonio Primo de Rivera al capdavant sí commemoren els revoltats i s'hauran de retirar. Però les que honren els religiosos assassinats no, perquè se suposa que aquests no es s'alçaren contra la República, ni van agafar les armes, tot i que políticament sí que donaren suport a la *cruzada*.

C.E.A. / A.D. "Claves para entender una ley histórica" El País. 18-10-2007.
Traducció i adaptació de l'autor.

Activitats

1. Per què creieu que aquesta llei *ha provocat enormes polèmiques*, segons se'ns dia al text?
2. Que n'opineu sobre la fossa del poeta Federico García Lorca? Creieu que s'hauria d'obrir encara que la família no hi estigui d'acord?
3. Penseu que ja s'han retirat els símbols franquistes i els noms de carrers de feixistes, o que encara en queden?
4. Feu una recerca sobre *El Valle de los caídos*. Què creieu que caldria fer amb aquest monument franquista?
5. Feu una recerca sobre aspectes que la llei no recull com ara l'anul·lació dels judicis del franquisme o, com s'ha fet en altres països, el processament dels responsables de la repressió.

Contracamp: aspectes didàctics per al professorat

Elements de debat i relacions que es poden establir

- El règim franquista.
- Règims feixistes i memòria històrica.
- La repressió franquista.
- La lluita per promoure la memòria històrica democràtica.
- L'amistat, l'idealisme i la solidaritat.
- La violació dels drets humans sota les dictadures.
- El projecte de fer cinema documental.

- La manca de responsabilitats penals del règim franquista.
- El sacrifici personal per la democràcia.

Objectius formatius

- Comprensió del film.
- Valorar el sacrifici personal per la lluita contra el feixisme i les dictadures.
- Anàlisi del llenguatge i de les tècniques audiovisuals del film: veu en off, tràvelling, angulacions, càmera subjèctiva, primers plans i recursos visuals.
- Reflexionar sobre la brutalitat del feixisme espanyol.
- Valorar la voluntat de fixar i recordar la memòria dels fets i la vida de les persones.
- Entendre les característiques de la vida sota les dictadures.
- Observar actituds de resistència en conflictes i situacions d'injustícia i perill.
- Observar l'elaboració d'un projecte audiovisual documental.

Criteris d'avaluació

- Visionat atent, correcte i respectuós del film.
- Respondre les qüestions de comprensió i del llenguatge cinematogràfic de forma reflexiva i interessada.
- Capacitat per relacionar i entendre les diferents problemàtiques socials i polítiques plantejades en el film
- Identificar els temes i subtemes del documental.
- Lectura dels textos de la proposta didàctica i realització adequada de les seves activitats.
- Participació activa en els debats que es puguin suscitar.
- Expressió escrita i oral correcta de les feines proposades.

Zona Web

Informacions sobre el film:

http://www.comohacercine.com/articulo.php?id_art=1451&id_cat=3

Proposta didàctica del film *Salvador* (2006) de Manuel Hueriga

<http://www.cinescola.info/0708/cine39.html>

Proposta didàctica del film *El laberinto del fauno* (2006) de Guillermo del Toro

<http://www.cinescola.info/0708/cine36.html>

Proposta del film *La lengua de las mariposas* (1999) de José Luis Cuerda

<http://www.aulamedia.org/cine5.htm>

Sobre recuperació de la memòria històrica:
<http://www.donesenxarxa.cat/spip.php?breve362>

<http://www.portaldelexilio.org/>

<http://www.memoriacatalunya.org/>

<http://www.memorialdemocratic.net/>

Fonts i referències

Ambròs, A.; Breu, R. (2007) *Cinema i Educació*. Barcelona: Graó.

AulaMèdia (2008) *Cinema i Ciutadania*. 3r d'ESO. Edició en cd. Barcelona: AulaMèdia.

C.E.A. / A.D. "Claves para entender una ley histórica" El País. 18-10-2007.

Fraser, R. (1979) *Recuérdalo tú y recuérdalo a otros. Historia oral de la guerra civil española*. Barcelona: Editorial Crítica.

Preston, P. (2008) *Franco, el gran manipulador*. Barcelona: Editorial Base.

Preston, P. (2006) *Botxins i repressors. Els crims de Franco i dels franquistes*. Barcelona: Editorial Base.

Vinyes, R., Armengou, M. i Belis, R. (2002). *Los niños perdidos del franquismo*. Barcelona: Plaza y Janés.

Vinyes, R. (2002). *Irredentas. Las presas políticas y sus hijos en las cárceles franquistas*. Madrid: Temas de Hoy.